

**ՍԱՏՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ՆԱՄԱԿԱՐԳԱՅԻՆ
ԱՌԱՆՁՆԱՏԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԵՎ ԲՆՈՐՈՇ ԳԾԵՐԸ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ
ԺՈՂՈՎՐԴԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ԵՐԿՐՆԵՐՈՒՄ**

(Զեկույց Իբերոամերիկյան սահմանադրական դատարանների կոնֆերանսում,
Մերիդա, Մեքսիկա, 15-17 ապրիլի 2009թ.)

Գ. Նարությունյան - ՆՏ սահմանադրական դատարանի նախագահ

Նարգարժան գործընկերներ,

Սահմանադրական արդարադատության մարմինների համաշխարհային առաջին կոնֆերանսից հետո առաջին անգամ հրավիրվում է Կոնֆերանսի բյուրոյի նիստ, որն առիթ է դառնում նաև մասնակցելու Իբերոամերիկյան սահմանադրական դատարանների կոնֆերանսի աշխարհաբարձրին: Ես շնորհակալություն եմ հայտնում կազմակերպիչներին մասնակցության հրավերի եւ ելույթով հանդես գալու հնարավորության համար:

Ցանկանում եմ նախ ներկայացնել մի քանի ընդհանուր նկատառումներ: Ներկայումս աշխարհի 48 երկրներում սահմանադրական արդարադատությունն իրականացվում է ամերիկյան մոդելով՝ ընդհանուր իրավասության դատարանների կողմից, իսկ շուրջ 110 երկրներում եվրոպական մոդելով՝ մասնագիտացված սահմանադրական դատարանների ու խորհուրդների կողմից:

Եվրոպական մոդելի հիմնական առանձնահատկությունն այն է, որ ստեղծվում են հատուկ մասնագիտացված սահմանադրական դատարաններ ու խորհուրդներ: Էական է եւ այն, որ փարբեր են վերահսկողության մեթոդներն ու բնույթը: Առանցքայինն այն է, որ եթե ամերիկյան համակարգին բնորոշ է հիմնականում հեղափոխական կոնկրետ վերահսկողությունը, ապա եվրոպական համակարգում, դրա հետ մեկտեղ, առկա են նախնական, հեղափոխական, վերացական, պարտադիր, ֆակուլտատիվ, ըստ ձեւի եւ ըստ բովանդակության վերահսկողության ձեւերը:

Լուրջ փարբերություններ կան նաև սահմանադրական վերահսկողության սկզբունքների առումով: Եվրոպական սահմանադրական վերահսկողության համակարգը գործում է ոչ միայն մրցակցության, կողմերի իրավահավասարության, հրապարակայնության, այլև գործի հանգամանքներն ի պաշտոնե պարզելու սկզբունքի հիման վրա: Այս համակարգում Սահմանադրության գերակայության երաշխավորումն առաջին հերթին ապահովվում է հենց Սահմանադրությամբ: **Սահմանադրությունը պետք է ունենա ներսահմանադրական ինքնապաշտպանության անհրաժեշտ ու բավարար**

համակարգ: Եվրոպական շար երկրներում Սահմանադրությունը նույնպես դառնում է սահմանադրական վերահսկողության օբյեկտ:

Նաշվի առնելով ԱՄՆ-ի Գերագույն դատարանի կողմից իրավական ակտի սահմանադրականության կապակցությամբ առաջին որոշման ընդունումը («Մերբերին ընդդեմ Մեդիսոնի» գործով) եւ վերջին հարյուրամյակների ընթացքում նոր մոտեցումները, կարելի է պայմանականորեն առանձնացնել սահմանադրական արդարադատության համակարգերի ձեւավորման եւ զարգացման հետեւյալ փուլերը.

1. 1803-1920թթ.,
2. 1920-1940թթ.,
3. 1945-1990թթ.,
4. 1990 թվականից հետո:

Եթե առաջին փուլը խորհրդանշվում է նշված գործով ընդունված որոշմամբ, երբ սկիզբ դրվեց սահմանադրական վերահսկողության ամերիկյան համակարգին, ապա երկրորդ փուլը համընկնում է դատական սահմանադրական վերահսկողության մասնագիտացված առաջին ինստիտուտի ստեղծման հետ: Ավստրիայի 1920թ. Սահմանադրությունը նշանավորվում է Ավստրիայի սահմանադրական դատարանի ստեղծմամբ՝ օրենքի նկատմամբ սահմանադրական վերահսկողության բացառիկ իրավունքով (սկզբում, ճիշտ է, նախնական բնույթի): Դա տեղի ունեցավ հիմնականում ավստրիացի իրավաբան-տեսաբաններ Ադոլֆ Մերկլի եւ Նանս Քելզենի շնորհիվ:

Ավստրիայի օրինակով մինչեւ Երկրորդ համաշխարհային պատերազմը դատական սահմանադրական վերահսկողություն ներդրվեց Չեխոսլովակիայում (1920թ.), Լիխտենշտեյնում (1925թ.), Նունաստանում (1927թ.), Իսպանիայում (1931թ.), Իռլանդիայում (1937թ.), Եգիպտոսում (1941թ.): Սահմանադրական վերահսկողության ավելի լայնորեն ներդրման միտումն ընդհարվեց Երկրորդ համաշխարհային պատերազմով, եւ արդեն ձեւավորված ինստիտուտները չկարողացան գործունեություն ծավալել (օրինակ, Ավստրիան սահմանադրական վերահսկողություն չի ունեցել 1933-1945թթ., Չեխոսլովակիան՝ 1938 թվականից):

Երրորդ փուլը հետպատերազմյան (1945-1990թթ.) փուլն է, երբ եվրոպական պետություններում գրեթե միաժամանակ ձեւավորվեցին սահմանադրական դատարաններ, որոնց հիմնական խնդիրն օրենքների եւ այլ նորմատիվ ակտերի՝ Նիմնական օրենքին համապատասխանության ապահովումն էր:

Շար այլ պետություններ նույնպես սահմանադրական վերահսկողության հատուկ համակարգ ներդրեցին անմիջապես Երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո. Բրազիլիան (երկրորդ անգամ՝ 1946թ.), Բիրման (1947թ.), Իտալիան (1948թ.),

Թախլանդը (1949թ.), Գերմանիան (1949թ.), Նոդկասպանը (1949թ.), Լյուքսեմբուրգը (1950թ.), Սիրիան (1950թ.), Ուրուգվայը (1952թ.), Ֆրանսիան (1958թ.) եւ այլն:

Այս ժամանակահատվածում կոմունիստական վարչակարգ եւ միակուսակցական համակարգ ունեցող պետություններում դարական սահմանադրական վերահսկողության ինստիտուտների ձեւավորումը համարվում էր բուրժուական շքեղություն: Ի հակադրություն դրա, շար եվրոպական պետություններ (Ավստրիան, Գերմանիան, Իսպանիան, Իրալիան եւ այլն) առաջադրեցին այն հարցը, որ մարդու սահմանադրական իրավունքների եւ ազատությունների պաշտպանությունը պետք է դառնա սահմանադրական արդարադատության առանցքային խնդիրը: Բնականաբար, հետպատերազմյան շրջանում ոչ միայն այդ երկրների սահմանադրական դատարաններն ստացան նման լիազորություններ, այլ նաեւ քաղաքացիներն ստացան իրենց իրավունքներն ընդհուպ մինչեւ սահմանադրական դատարանում պաշտպանելու իրավունք:

Սահմանադրական արդարադատության չորրորդ փուլը համընկնում է ժողովրդավարացման որակապես նոր գործընթացների, մեծաթիվ նորանկախ պետությունների ձեւավորման ժամանակահատվածի հետ: Նախկին առնչված եվրոպական պետությունների կուրակած փորձը՝ երիտասարդ նորանկախ պետություններն իրենց պետական շինարարության եւ ժողովրդավարական ինստիտուտների զարգացման գործում առաջին եւ հիմնական քայլերից մեկը համարեցին նաեւ իշխանությունների փարանջարման սկզբունքի գործնական իրացումը եւ սահմանադրական վերահսկողության ամբողջական համակարգի ստեղծումը: Դա նաեւ պայմանավորված էր Սահմանադրության պաշտպանության անհրաժեշտությամբ, որը գրեթե բոլոր պետություններում մշակվեց եւ ընդունվեց որոշակի դժվարություններով, այսպես կոչված՝ «մոդելային սկզբունքով», ինչպես նաեւ այն խնդիրների լուծման անհրաժեշտությամբ, որոնք կապված էին հասարակական զարգացումը ճգնաժամային կառավարման հարթությունից հասարակական եւ պետական կայունության ու դինամիկ զարգացման հարթություն փոխադրելու հետ:

Վերջին փուլերը նշանավորվում են նաեւ Եվրոպայի որոշ երկրներում քաղաքական փոփոխություններով, որոնք սահմանադրական վերահսկողությունը ներդրել են դիկտատուրայի անկումից հետո. Նունասպան (1968թ.), Իսպանիա (1978թ.), Պորտուգալիա (1976թ.): Այդ ժամանակահատվածում սահմանադրական վերահսկողություններ դրվում է նաեւ այլ պետություններում. Կիպրոսում (1960թ.), Թուրքիայում (1961թ.), Ալժիրում (1963թ.), նախկին Նարավալալիայի Դաշնության հանրապետություններում (1963թ.) եւ այլուր:

80-ական թվականների քաղաքական եւ սոցիալական փոփոխությունների արդյունքում սահմանադրական վերահսկողությունն սկսել է ներդրվել նաեւ Կենտրոնական եւ Նարավալիան Ամերիկայի, ինչպես նաեւ Աֆրիկայի ու արաբական մի շարք երկրներում:

Վերջին փաստանյակներում ավելի մեծ թվով պետություններ ընդունում են սահմանադրական արդարադատության եվրոպական մոդելը, ինչը պայմանավորված է հասարակական զարգացման կայունության երաշխիքների հուսալի համակարգի ձեռնարկման անհրաժեշտությամբ:

Նայքնի է, որ սահմանադրական արդարադատության ամերիկյան մոդելին բնորոշ են հետևյալ հատկանիշները.

- համընդգրկուն բնույթը, համաձայն որի վերահսկողությունը ներառում է ոչ միայն օրենքները, այլ նաև բոլոր մակարդակների ցանկացած նորմատիվ ակտ,
- վերահսկողությունն իրականացվում է ապակենտրոնացված կերպով՝ ցանկացած դատարանի կողմից, ցանկացած կոնկրետ գործ բնության առնելիս, եթե օրենքը կամ նորմատիվ ակտն առնչվում է հայցվորի կոնկրետ շահերին,
- կրում է հարաբերական բնույթ, քանի որ դատարանի որոշումը պարտադիր է միայն կողմերի համար եւ չի փարածվում իրավակիրառման ողջ դաշտի վրա,
- այն ունի կոնկրետ հետագա վերահսկողության բնույթ:

Ինչու՞ Եվրոպան 20-րդ դարում չընդունեց ամերիկյան մոդելը: Այս հարցին շատերն են փորձել պատասխանել: Մի դեպքում փորձել են պատասխանը փնտրել «օրենք» եւ «Սահմանադրություն» հասկացությունների բազմաբնույթ ընկալման հարթության վրա: Մեկ այլ դեպքում շեշտադրումը կատարվում է դատական համակարգի եւ դատավորների գործունեության առանձնահատկության վրա (հատուկ առանձնացնելով դատարանի անկախության ասպիճանը եւ օրենքի սահմանադրականության հարցի վերաբերյալ որոշում ընդունելու՝ դատավորների կարողությունը): Երրորդ դեպքում առաջին պլան են մղվում փոխյալ հասարակության առջեւ դրված խնդիրները եւ դրանց լուծմանը բնորոշ առանձնահատկությունները: Այսպես թե այնպես, ավելի քան մեկ դար ողջ աշխարհում դատական սահմանադրական վերահսկողության գործառույթն իրականացրել են ընդհանուր իրավասության դատարանները: Սակայն 20-րդ դարի սկզբներին հասարակական կյանքում փոփոխությունները, ընդ որում՝ իշխանությունների փոփոխության պայմաններում, մասնագետների առջեւ դրեցին մի շարք հիմնախնդիրներ.

1. հնարավոր դարձավ օրենքի միջոցով հասնել իշխանության մեծ կենտրոնացման, ընդհուպ՝ դրա ուզուրպացման¹,

2. հասարակական իրավիճակի եւ դրան համապատասխան օրենսդրական դաշտի արագ փոփոխության պայմաններում կոնկրետ գործերով իրականացվող վերահսկո-

¹ Կարելու է նաև այն հանգամանքը, որ մայրցամաքային իրավական համակարգում օրենքը բացառապես քաղաքական փոխհամաձայնության արդյունք է, եւ արդարադատական նախադեպը որպես իրավունքի աղբյուր վճռական դերակատարություն չունի:

դությունն ակնհայտորեն անբավարար էր Սահմանադրության գերակայությունն արդյունավետորեն ապահովելու համար,

3. իշխանությունների փարանջապման պայմաններում հասարակության ապակայունացման գլխավոր դետրոնատորը դարձավ իշխանության փարբեր ճյուղերի պայքարը լիազորությունների համար:

Նշվածներից բացի, այլ էր նաև մոտեցման մեթոդաբանությունը: Առաջին պլան մղվեց ոչ միայն կոնկրետ անձի շահերին առնչվող հարցի լուծումը, այլ նաև ողջ օրենսդրական համակարգի սահմանադրականության ապահովման միջոցով հասարակական կայունության եւ դինամիկ զարգացման հիմնախնդիրը (չպետք է մոռանալ, որ վերջին երկու համաշխարհային պատերազմներն սկիզբ են առել Եվրոպայում)::

Եվրոպական մայրցամաքային իրավական համակարգում առաջնահերթ են համարվում հետեւյալ երեք խնդիրները.

ա/ նորմատիվ ակտերի սահմանադրականության ապահովումը եւ դրա միջոցով իշխանության փարբեր ճյուղերի միջեւ սահմանադրականորեն ամրագրված գործառնական հավասարակշռության պահպանումը,

բ/ իշխանության փարբեր մարմինների միջեւ իրավասությունների կապակցությամբ վիճելի հարցերի լուծման հստակ կանոնակարգումը,

գ/ մարդու սահմանադրական իրավունքների պաշտպանության առավել ամբողջական եւ հուսալի համակարգի ստեղծումը:

Սահմանադրական արդարադատության եվրոպական համակարգը կարող է լիարժեքորեն, արդյունավետ եւ անկախ գործել որոշակի **անհրաժեշտ եւ բավարար նախադրյալների** առկայության դեպքում: Դրանց թվին կարելի է դասել.

- դատական սահմանադրական վերահսկողության գործառնական, ինստիտուցիոնալ, կազմակերպչական, նյութական եւ սոցիալական անկախությունը,
- հեղուկականությունն իշխանությունների փարանջապման սկզբունքի սահմանադրական իրագործման ընթացքում,
- հիմնարար սահմանադրական սկզբունքների եւ պետական իշխանության իրականացման համապատասխան սահմանադրական մեխանիզմների համարժեքությունը եւ համադրելիությունը,
- սահմանադրական վերահսկողության օբյեկտների ճիշտ եւ հիմնավորված ընտրությունը,
- սահմանադրական դատարան դիմելու իրավունք ունեցող սուբյեկտների օպտիմալ շրջանակի որոշումը,
- համակարգային մոտեցումը դատական իշխանության գործառնական լիարժեքության ապահովման ընթացքում,

- հստակ օրենսդրական քաղաքականության առկայությունը և իրականացումը երկրում,

- ժողովրդավարական արժեքների ընկալման մակարդակը հասարակության մեջ:

Սահմանադրական արդարադատության պրակտիկան երիտասարդ ժողովրդավարության երկրներում վկայում է, որ սահմանադրական վերահսկողության մասնագիտացված մարմինների միջոցով Սահմանադրության գերակայության հուսալի երաշխավորման համար անհրաժեշտ է, որպեսզի սահմանադրական դատարանն օժտված լինի իրավասությամբ.

ա) որոշելու իրավական ակտերի սահմանադրականությունը՝

- սահմանադրական փոփոխությունների,
- միջազգային պայմանագրերի,
- օրենքների,
- այլ նորմատիվ ակտերի.

բ) իրականացնելու կոնկրետ վերահսկողություն՝

- անհատական դիմումների հիման վրա,
- դատարանների դիմումների հիման վրա.

գ) պաշտոնապես մեկնաբանելու՝

- Սահմանադրությունը,
- օրենքները.

դ) լուծելու իրավական վեճերը՝

- իշխանության կենտրոնական մարմինների միջև,
- կենտրոնական եւ ռեգիոնալ ինստիտուցիաների միջև,
- ռեգիոնալ ինստիտուցիաների միջև,
- դատարանների ու այլ մարմինների միջև.

ե) ապահովելու ժողովրդավարական գործընթացների սահմանադրականությունը՝

- կուսակցությունների գործունեության սահմանադրականության վերահսկում,
- հանրաքվեների սահմանադրականության վերահսկում,
- ընտրությունների սահմանադրականության եւ օրինականության վերահսկում,
- պաշտոնակության սահմանադրականության որոշում (Նախագահ, այլ պաշտոնատար անձինք),
- դատարանների, փեդական ինքնակառավարման մարմինների անկախության երաշխիքների ապահովում:

Այդ գործառնություններին համապատասխան ձեւավորվում է սահմանադրական դատարանների լիազորությունների եւ դատարան դիմող սուբյեկտների շրջանակը:

Էական են նաեւ դատարանների կազմավորման կառուցակարգային լուծումները: ՆՏ սահմանադրական դատարանն Ավստրիայի, Դանիայի, ԱՄՆ-ի, Արգենտինայի, Բելգիայի, Ֆինլանդիայի, Իռլանդիայի, Շվեդիայի, Ռուսաստանի Դաշնության, Նորվեգիայի, Մալթայի, Թուրքիայի եւ մի շարք այլ երկրների՝ սահմանադրական արդարադատություն իրականացնող մարմինների օրինակով օժտված է անկախության այնպիսի կարեւոր երաշխիքով, ինչպիսին անդամների մինչեւ յոթանասուն (սահմանադրական փոփոխություններով՝ 65) փարին լրանալն անփոփոխելիության սկզբունքով նշանակումն է²: Նման դրույթը գնալով ավելի ու ավելի է կարեւորվում սահմանադրական արդարադատության միջազգային պրակտիկայում: Այդ համակարգին են կրկին վերադարձել Ռուսաստանի Դաշնությունում՝ ՄԳ մասին դաշնային օրենքում նախատեսելով ՄԳ դատավորների անժամկետ պաշտոնավարում՝ մինչեւ 70 փարին լրանալը:

Անհրաժեշտ է, որպեսզի բավարար կենսունակությամբ օժտված լինեն նաեւ դատարանի անկախության մյուս բաղադրիչները: Նաշվի առնելով այս ոլորտում միջազգային զարգացումների հիմնական միտումները, կարելի է եզրակացնել, որ **արդյունավետ սահմանադրական արդարադատություն կարող է իրականացվել, երբ բոլոր սահմանադրական սուբյեկտներն իրավասու են դիմելու սահմանադրական դատարան եւ սահմանադրական բոլոր սուբյեկտների կողմից ընդունված նորմատիվ իրավական ակտերը կարող են դառնալ սահմանադրական արդարադատության օբյեկտ**: Բացի դրանից, քանի որ սահմանադրական արդարադատության հիմնական բովանդակությունը Սահմանադրության գերակայության ապահովումն է, ապա այդ խնդիրը կմնա անլուծելի, եթե սահմանադրական դատարանը չերաշխավորի **մարդու սահմանադրական արդարադատության իրավունքի** արդյունավետ իրականացման ճանապարհով նրա սահմանադրական իրավունքների երաշխավորված պաշտպանությունն ու ապահովումը, ինչպես նաեւ չլուծի սահմանադրական լիազորությունների հարցով իշխանության մարմինների միջեւ առաջացած վեճերը:

Պետական իշխանության մարմինների սահմանադրական լիազորությունների հետ կապված վեճերի լուծման իրավասություն ունեն սահմանադրական վերահսկողության եվրոպական համակարգ ունեցող ավելի քան հիսուն երկրների սահմանադրական դատարաններ: Մասնավորապես, փես. Ադրբեջանի Սահմանադրություն, հոդվ. 130, Բուլղարիա՝ 149, Վրաստան՝ 89, Գերմանիա՝ 93, Իտալիա՝ 134, Լեհաստան՝ 189, Ռուսաստան՝ 125, Սլովակիա՝ 126, Սլովենիա՝ 160, Իսպանիա՝ 161, Տաջիկստան՝ 89 եւ այլն:

² Առանձին երկրներում, օր., ԱՄՆ-ում, նշանակումը կատարվում է ցմահ:

Բացի դրանից, Սահմանադրության վերացական կամ, այսպես կոչված, բացարձակ մեկնաբանման իրավասություն ունեն 29 երկրների սահմանադրական արդարադատության մարմիններ, այդ թվում՝ Ադրբեջանում, Բուլղարիայում, Գաբոնում, Գերմանիայում, Նուրգարիայում, Ղազախստանում, Արդգստանում, Մոլդովայում, Ռուսաստանում, Նամիբիայում, Սլովակիայում, Ուզբեկստանում եւ այլն: Կցանկանայինք առանձնահատուկ կարեւորել, որ Սահմանադրության նորմերի պաշտոնական մեկնաբանման անհրաժեշտությունն առավել մեծ է այն երկրներում, որտեղ նախատեսված է սահմանադրական փոփոխությունների առավել դժվարին ընթացակարգ, իսկ օրենսդրական պրակտիկայում բացակայում է օրգանական կամ սահմանադրական օրենքների ինստիտուտը: Նման պայմաններում Սահմանադրության պաշտոնական մեկնաբանությունը դարձնում է պրակտիկայի կողմից դառնում է երկրում սահմանադրական զարգացումների ամենաարդյունավետ ճանապարհը: Դրա ներուժի լիարժեք չօգտագործումը սահմանադրական ճգնաժամերի պատճառ կարող է դառնալ:

Սահմանադրությունը չի կարող մնալ ցանկությունների արձանագրման մակարդակում, այլ պետք է երաշխավորի ու ապահովի դրանում ամրագրված նպատակների ու սկզբունքների իրացումը: Գլխավոր հարցն այն է, թե ինչպե՞ս հասնել դրան, ինչպե՞ս երաշխավորել, որպեսզի Սահմանադրությունը դառնա ապրող իրողություն՝ արտացոլելով նաեւ հասարակական զարգացումների հիմնական միտումները: Այս հարցերի պատասխանը մեծապես պայմանավորված է սահմանադրական հիմնական սկզբունքների ու կոնկրետ նորմերի պաշտոնական մեկնաբանման եւ Սահմանադրության գերակայության հուսալի պաշտպանության մեխանիզմների առկայությամբ:

Ամերիկյան սահմանադրական մշակույթի բնորոշ գծերից մեկը հենց այն է, որ մեծ դեր վերապահվեց դարձնել իշխանությանը Սահմանադրության մեկնաբանման հարցում: Դարարանի մենաշնորհն է ոչ միայն ասելու, թե ի՞նչ է Սահմանադրությունը գործնականում, այլեւ ինչպե՞ս պետք է այն ընկալվի: Սահմանադրության էության մասին նման հիմնադրույթը կառուցված է հասարակական հարաբերությունների դինամիկ զարգացման ընթացքում դրա իմաստի փաստարկման վրա: Սա է պարմականորեն արդարացված ճանապարհը Սահմանադրության ինքնաբավությունը երաշխավորելու համար:

Նախկապես անցյալ դարի ընթացքում առավել կարեւորվեց նաեւ սահմանադրական էվոլյուցիոն կոնկրետ մեկնաբանման ինստիտուտը: Վերջինս հնարավորություն է տալիս Տիմնական օրենքին հաղորդել առավել մեծ ճկունություն, հասարակական դինամիզմ, էապես նվազեցնել դրանում փոփոխություններ կատարելու գայթակղությունը: ԱՄՆ սահմանադրագետների կարծիքով՝ այս երկրի Սահմանադրության կենսունակությունը մեծապես պայմանավորված է նրանով, որ Գերագույն դատարանն ավելի քան 215

վարիների ընթացքում շուրջ 540 հապոր կազմող իր որոշումներում ներկայացված իրավական դիրքորոշումների ու մեկնաբանությունների միջոցով շարունակաբար թարմ լիցք է հաղորդել Նիմնական օրենքին: Կցանկանայինք հատկապես մեջբերել պրոֆ. Դիկ Նովարդի եզրահանգումն այն մասին, որ «Գաղափարները՝ շարադրված ԱՄՆ Գերագույն դատարանի նախագահ Ջոն Մարշալի կողմից «Մերբերին ընդդեմ Մեդիսոնի» դատական գործի առնչությամբ, դարձան սահմանադրականության փարբեր աշխարհի փարբեր մասերում: **Լիովին կարելի է հաստատել, որ դա հանդիսացավ ամերիկյան ամենամեծ ներդրումը սահմանադրականության մեջ**» (ընդգծումը մերն է - Գ.Ն.):

Ամերիկյան սահմանադրական միաբը միարժեքորեն հավաստում է, որ Սահմանադրության արդարադատական մեկնաբանման հնարավորությունն է Նիմնական օրենքին հաղորդում դիմամիկ կայունություն ու չթուլացող գործունակություն:

Վերջին փասնամյակների եվրոպական զարգացումները նույնպես վկայում են, որ սահմանադրությունների մեկնաբանման հարցում բացառիկ կարեւորվում է սահմանադրական դատարանների դերը, որոնց իրավական դիրքորոշումները մայրցամաքային իրավական համակարգում սահմանադրական իրավունքի կարեւորագույն աղբյուր են դառնում: Այս թեմային նվիրված բազմաթիվ միջազգային քննարկումների ժամանակ՝ նպատակ ունենալով բացահայտել սահմանադրական դատարանների դերը Սահմանադրության կայունության ու զարգացման գործում, հատուկ կարեւորվում է Սահմանադրության վերացական ու կոնկրետ-անուղղակի մեկնաբանությունների բացառիկ դերն իրավական պետության կայացման ու զարգացման գործում: Ընդ որում, համոզումն այն է, որ աշխարհում գործող բոլոր սահմանադրական դատարաններից առավել արդյունավետ սահմանադրական վերահսկողություն են իրականացնում այն ինստիտուտները, որոնք լայն իրավասություններ ունեն Սահմանադրության պաշտոնական մեկնաբանման ճանապարհով երաշխավորելու սահմանադրականության կայունությունը:

Բազմաթիվ երկրներում (Լեհաստան, Սլովակիա, Բուլղարիա, Խորվաթիա, Չեխիա, Լիտվա, Սլովենիա, Ադրբեջան եւ այլն) այլ նորմատիվ ակտերի ոչ միայն Սահմանադրությանը, այլեւ օրենքներին (հաճախ նաեւ միջազգային պայմանագրերին) համապատասխանության հարցը նույնպես լուծում է սահմանադրական դատարանը եւ արդյունավետ չի համարվում այդ նպատակով նոր մարմիններ ստեղծելը (նման փեսակերը պաշտպանվում է նաեւ Վենետիկի հանձնաժողովի փորձագետների կողմից):

Քաղաքացիների անհատական դիմումների հիման վրա նորմատիվ ակտի սահմանադրական վերահսկողություն է իրականացվում 53 երկրում, այդ թվում սահմանադրական դատարաններ ունեցող Արեւմտյան ու Արեւելյան Եվրոպայի բոլոր երկրներում: Նախկին խորհրդային երկրներից Նայաստանն այդ հարցը մասնակիորեն լու-

ձեց 2005թ. սահմանադրական փոփոխությունների արդյունքում՝ Եվրախորհրդին անդամակցելու պարտավորությունների շրջանակներում:

Նայասրանի Նանրապետության սահմանադրական դափարանն օրենքով սահմանված կարգով՝

- 1) որոշում է օրենքների, Ազգային ժողովի որոշումների, Նանրապետության Նախագահի հրամանագրերի, կառավարության, վարչապետի, տեղական ինքնակառավարման մարմինների որոշումների համապարասխանությունը Սահմանադրությանը.
- 2) մինչև միջազգային պայմանագրի վավերացումը որոշում է նրանում ամրագրված պարտավորությունների համապարասխանությունը Սահմանադրությանը.
- 3) լուծում է հանրաքվեների արդյունքների հետ կապված վեճերը.
- 3.1) լուծում է Նանրապետության Նախագահի եւ պարզամավորների ընտրությունների արդյունքներով ընդունված որոշումների հետ կապված վեճերը.
- 4) անհաղթահարելի կամ վերացած է ճանաչում Նանրապետության Նախագահի թեկնածուի համար առաջացած խոչընդոտները.
- 5) եզրակացություն է փալիս Նանրապետության Նախագահին պաշտոնանկ անելու հիմքերի առկայության մասին.
- 6) եզրակացություն է փալիս Նանրապետության Նախագահի՝ իր լիազորությունների կարարման անհնարինության մասին.
- 7) եզրակացություն է փալիս սահմանադրական դափարանի անդամի լիազորությունները դադարեցնելու, նրան կալանավորելու, որպես մեղադրյալ ներգրավելու, ինչպես նաեւ նրա նկատմամբ դատական կարգով վարչական պարասխանավորության ենթարկելու հարց հարուցելու վերաբերյալ.
- 8) եզրակացություն է փալիս համայնքի ղեկավարին պաշտոնանկ անելու հիմքերի մասին.
- 9) օրենքով նախատեսված դեպքերում որոշում է կայացնում կուսակցության գործունեությունը կասեցնելու կամ արգելելու մասին:

Սահմանադրական դափարան դիմող սուբյեկտների հարցում միջազգային պրակտիկայում ընդունված է այն սկզբունքային մոտեցումը, որ դրանք պետք է ապահովեն դափարանի սահմանադրական վերահսկողության լիազորությունների ամբողջական եւ արդյունավետ կարարումը:

Ներկայումս, համաձայն ՏՏ Սահմանադրության 101 հոդվածի՝ Սահմանադրությամբ եւ սահմանադրական դափարանի մասին օրենքով սահմանված կարգով սահմանադրական դափարան կարող են դիմել՝

- 1) Տանրապետության Նախագահը՝ Սահմանադրության 100-րդ հոդվածի 1, 2, 3, 7-րդ եւ 9-րդ կետերով նախատեսված դեպքերում.
- 2) Ազգային ժողովը՝ Սահմանադրության 100-րդ հոդվածի 3, 5, 7-րդ եւ 9-րդ կետերով նախատեսված դեպքերում.
- 3) պարզամավորների առնվազն մեկ հինգերորդը՝ Սահմանադրության 100-րդ հոդվածի 1-ին եւ 3-րդ կետերով նախատեսված դեպքերում.
- 4) կառավարությունը՝ Սահմանադրության 100-րդ հոդվածի 1, 6, 8-րդ եւ 9-րդ կետերով նախատեսված դեպքերում.
- 5) փեղական ինքնակառավարման մարմինները՝ իրենց սահմանադրական իրավունքները խախտող պետական մարմինների՝ նորմատիվ ակտերի Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցով.
- 6) յուրաքանչյուր ոք՝ կոնկրետ գործով, երբ առկա է դատարանի վերջնական ակտը, սպառվել են դատական պաշտպանության բոլոր միջոցները եւ վիճարկում է այդ ակտով իր նկատմամբ կիրառված օրենքի դրույթի սահմանադրականությունը.
- 7) դատարանները եւ գլխավոր դատախազը՝ իրենց վարույթում գտնվող կոնկրետ գործին առնչվող նորմատիվ ակտերի դրույթների սահմանադրականության հարցերով.
- 8) մարդու իրավունքների պաշտպանը՝ Սահմանադրության 100-րդ հոդվածի 1-ին կետում թվարկված նորմատիվ ակտերի՝ Սահմանադրության 2-րդ գլխի դրույթներին համապատասխանության հարցերով.
- 9) Տանրապետության Նախագահի եւ պարզամավորության թեկնածուները՝ Սահմանադրության 100-րդ հոդվածի 3.1-րդ եւ 4-րդ կետերի շրջանակներում իրենց առնչվող հարցերով:

Սահմանադրական դատարանը գործը քննում է միայն համապատասխան դիմումի առկայության դեպքում:

Միաժամանակ, ՏՏ Սահմանադրության 102 հոդվածով սահմանվում է, որ Սահմանադրական դատարանն ընդունում է որոշումներ եւ եզրակացություններ՝ Սահմանադրությամբ եւ սահմանադրական դատարանի մասին օրենքով սահմանված ժամկետներում եւ կարգով:

Սահմանադրական դատարանի որոշումները եւ եզրակացությունները վերջնական են եւ ուժի մեջ են մտնում հրապարակման պահից:

Սահմանադրական դատարանն իր որոշմամբ կարող է սահմանել Սահմանադրությանը չհամապատասխանող նորմատիվ ակտի կամ դրա մի մասի իրավական ուժը կորցնելու ավելի ուշ ժամկետ:

Սահմանադրական դատարանը Սահմանադրության 100-րդ հոդվածի 1-4-րդ եւ 9-րդ կետերով նախատեսված հարցերի վերաբերյալ ընդունում է որոշումներ, իսկ 5-8-րդ

կետերով նախատեսված հարցերով՝ եզրակացություններ: Եթե սահմանադրական դատարանի եզրակացությունը բացասական է, ապա հարցը դուրս է գալիս իրավասու մարմնի քննությունից:

Սահմանադրական դատարանի կողմից իր որոշումներն ուժի մեջ մտնելու ժամկետ սահմանելու քայլին գնացին մի շարք երկրներ, քանի որ փարբեր գործերով դատարանի որոշումների անմիջական ուժի մեջ մտնելը կարող էր առաջ բերել անանցյալ լուրջ ոչ սահմանադրական հետեւանքներ: Օրինակ, նման իրավասություն ունի Գերմանիայի սահմանադրական դատարանը, որը կոնկրետացված է դատարանի մասին սահմանադրական օրենքի 31 եւ 79 պարագրաֆներում:

Նայաստանում այս հարցը հստակ կանոնակարգված է «Սահմանադրական դատարանի մասին» ՏՏ օրենքով:

Կարելի էր են նաեւ սահմանադրական դատարանի որոշումների իրավական բնույթի, բովանդակության եւ կատարման ապահովման խնդիրները: Սահմանադրական արդարադատության միջազգային պրակտիկայի եւ սահմանադրագիտության կողմից արձանագրված իրողություն է, որ սահմանադրական դատարանի որոշումները **նախադեպային բնույթ ունեն եւ հանդիսանում են իրավունքի կարեւոր աղբյուր**: Միջազգային պրակտիկան վկայում է նաեւ, որ սահմանադրական դատարանի որոշումները չեն կարող դառնալ **պեպական պաշտոնյաների** քննարկման ու մեկնաբանությունների առարկա: Նման փաստերը վկայում են սահմանադրական մշակույթի ցածր մակարդակի, իշխանությունների փարանջարման սկզբունքի անհետեւողական իրացման մասին: